

PRÒLEG

La transició a la democràcia, que per evitar conflictes polítics va intentar oblidar el passat, no va permetre estudiar de manera exhaustiva ni la Guerra Civil ni la posterior dictadura franquista. En els darrers anys han començat a proliferar treballs, tan acadèmics com periodístics, sobre certs aspectes d'aquests períodes històrics. Hem sentit a parlar, per exemple, dels exiliats republicans, dels camps de concentració a França i Espanya o de les presons franquistes. Però un dels temes més oblidats és el dels joves que formaven part de la lleva del biberó.

A finals de febrer de l'any 1938, les tropes franquistes havien trencat tots els fronts d'Aragó i amenaçaven Catalunya. El govern Republicà intentava frenar l'avenç del bàndol nacional amb tots els recursos bèl·lics que li quedava, així, el març mobilitzava les quintes

del 40 i el 41, nois entre 16 i 18 anys que aviat van rebre el nom de la lleva del biberó.

Els anomenats “biberons” van perdre, en la majoria dels casos, tota la seva joventut a causa de la guerra. Primer, entre trinxeres republicanes, després en presons, camps de concentració o batallons de treballadors organitzats pel règim franquista i, posteriorment, fent el servei militar.

Avui, aquells nois tenen entre 83 i 85 anys. Pere Puig i Rafart n'és un d'ells, un dels pocs testimonis vius de la lleva més jove que va participar a la Guerra Civil.

LA LLEVA DEL 40

L'inici de la Guerra Civil

“Era mitja tarda del diumenge 19 de juliol de 1936. Jo em trobava al cafè de Cal Major de Súria, el meu poble, quan vam sentir molt crits i soroll al carrer. Vam sortir al balcó i vam veure un munt d’homes armats i una munió de gent molt esverada. Ja al carrer, un conegut que portava una escopeta de caça em va dir que forces militars de tot Espanya s’havien sublevat contra el govern de la República”

Pere Puig i Rafart havia nascut l’1 d’octubre de 1919 a Súria, a 15 km de Manresa, un poble conegut per les seves mines de potassa. Quan va esclatar la guerra feia un parell d’anys que treballava a la

fàbrica tèxtil del poble: Cal Bertran. Les seves aficions eren les típiques d'un noi de 16 anys: trobar-se amb els amics, anar al cafè a jugar a cartes o esperar el cap de setmana per ballar amb noies. A més, Pere formava part del Cor del poble, anomenat el Cor de la Llanterna i n'era els sots-secretari. Però l'inici de la guerra va trencar les seva vida quotidiana.

A mesura que passaven els dies, “les notícies eren més alarmants. El dia 27 de juliol al vespre em trobava a la central sindical de la UGT, a l'edifici que fins feia poc era del Centre Catòlic, quan es van sentir trets i explosions. Havien anat a detenir el gerent de la caixa de Pensions, Pius Macià, i al negar-se a obrir la porta van començar a tirar bombes per fer-lo sortir. Quan el van agafar el van matar”. Es tractava del primer mort de la guerra al poble¹.

“Durant aquells primers mesos tot es va aturar, els comerços no obrien, no es treballava a la fàbrica, ni a les mines...Els disbarats augmentaven i encara que es feien esforços, no era possible controlar la situació. A mi no em movia cap esperit polític ni revolucionari i intentava no posar-me en cap embolic.”

El Pere passava moltes tardes al cafè del Casal d'Esquerra Republicana del poble. I quan es va reprendre la feina a la fàbrica al cap d'un més, com a empresa nacionalitzada, anava de tan en tan a la UGT, “perquè com a treballadors ens havíem d'afiliar a algun sindicat.”

¹ Pàg. 32. Reproducció del diari de Pere Puig

Càrrecs de responsabilitat

A finals de setembre de 1936, en la I Assemblea General del sindicat de la UGT de Sùria, Pere Puig va ser nomenat per votació el delegat del personal masculí de la fàbrica on treballava. Durant aquells mateixos dies, el secretari del Cor del poble va dimitir per atendre millor la seva feina de directiu d'Esquerra Republicana. Així, en Pere, durant quasi un any, va ostentar dos càrrecs importants dins la vida social del poble. Aquest fet li portaria certs problemes per ser acceptat a Sùria durant la dictadura franquista.

“Aquests càrrecs em van portar força maldecaps. Jo era molt jove i no sabia massa bé on em posava”. A finals de 1937 “van començar a arribar a Sùria refugiats de regions ocupades pels nacionals i no hi havia espai per allotjar-los.”

Un dia, al sortir de la fàbrica, tres membres de la F.A.I esperaven el Pere. Li van demanar que els deixés el local del Cor perquè hi visquessin alguns refugiats. “Jo els vaig dir el que havíem acordat amb els altres membres del Cor: que no era possible. Ells no ho volien acceptar, ens vam discutir molt i van marxar enfadats. El dia següent, un veí del poble fanàtic de la F.A.I. em va amenaçar al mig del carrer dient-me que jo era un feixista camuflat i que m'haurien de portar a fer el *paseo*. Em vaig espantar molt”.

En Pere, durant la següent setmana, només sortia de casa per anar a treballar. Finalment, “gràcies a l'alcalde que va fer d'intermediari, no em van venir a buscar i vaig poder tornar a fer vida normal”.

Les dependències del Cor no van ser ocupades fins a finals de març del 38, quan a Sùria va arribar molta gent d'Aragó que fugien de l'ofensiva de les tropes nacionals.

El reclutament

A inicis de 1938 els problemes s'agreuaven, a causa de la falta d'aliments i de les morts de soldats al front. A finals de febrer les tropes franquistes trencaven els fronts d'Aragó. "A la frontera de Catalunya van començar les batalles, que es van anomenar de moros i cristians, que van fer mobilitzar la meva quinta, la del biberó". Així, els nois que havien de fer el servei militar els anys 40 i 41 van ser enviats al front d'una guerra que ja tothom imaginava que perdria el bàndol republicà.

"L'11 de març, a les 8 del matí, ens van fer presentar a l'Ajuntament del poble, ens van donar una manta i ens van acompanyar a la Caixa de Reclutament de Barcelona, on ens destinarien a Vic a aprendre instrucció militar".

En general, els reclutes rebien poca instrucció, molts d'ells no sabien utilitzar prou bé les armes quan marxaven cap al front. "A Vic la meitat del temps el passàvem passejant per la ciutat i empaitant noies. A més, el menjar era bastant abundant. En aquells moments la gana s'havia estès per tot arreu; quan ens donaven el ranxo sempre hi havia gent al nostre voltat, amb cassoles i galledes per posar-hi les sobres, mentre els més petits ploraven demanat menjar."

El 19 d'abril del 1938 Pere Puig marxava cap al front, formava part del 3er Batalló de la 134 Brigada Mixta de la 31 Divisió del X Cos de l'Exèrcit. Durant 6 mesos, va estar defensant les posicions republicanes als Pirineus. Però l'ofensiva franquista anava guanyant terreny. A finals de setembre, inesperadament, van canviar a la seva companyia de destinació.

7 ANYS ENTRE MILITARS

La Batalla de l'Ebre

“Ja tots sabíem que anàvem a l'Ebre”. Era la matinada del 3 d'octubre de 1938. Un centenar de soldats, molts d'ells entre 16 i 18 anys, caminaven de nit per la carretera que portava a Mora la Nova. El capità va fer formar la companyia a uns 300 metres del riu Ebre, en un pla d'oliveres. “Ens va fer un petit discurs, recordo que ens va dir: *esta guerra es para defender y conseguir los ideales mas avanzados de la humanidad y sin luchar no se consigue nada. Esta batalla decidirá la guerra y aquí estamos. Disciplina y valor, no espero menos de vosotros*”. “Ningú va dir res, tots estàvem acollonits. I vam seure sota les oliveres a esperar l'ordre per creuar el riu”.

Puntejava el dia i “ens van despertar els crits: *estado de alerta!*”. Al cap de 20 minuts els soldats abandonaven el pla d’oliveres on havien descansat i començaven a córrer carretera avall. “En aquell moment arribaven 6 avions bombardejant el pont que l’exèrcit republicà havia construït. I les bombes no van parar de caure durant tot aquell matí”.

A les tres de la tarda “van començar a aparèixer altres companyies de soldats republicans”. Tots, camuflats amb branques d’olivera, es van dirigir a 80 metres d’un pont, mig destrossat, que havien de travessar. “Eren quasi les cinc quan ens van donar l’ordre”. 450 soldats van iniciar una cursa cap a l’altra banda del riu; “ens trepitjàvem els uns als altres, volíem fugir d’allà, bombardejaven el pont, molts queien i se’ls emportava el riu, i els que havíem aconseguit passar-lo érem perseguits per avions que intentaven metrallar-nos”. Quan es va reagrupar la companyia de la qual formava part Pere Puig, faltaven 14 homes².

La missió d’aquells nois era rellevar els soldats del front de la Serra de Camposines, que enllaçava amb les de Cavalls i Pàndols, on havien tingut lloc alguns dels combats més sagnants des de que havia començat la Batalla de l’Ebre el 25 de juliol del 38.

“Al lloc que havíem d’ocupar ens hi esperava un capità i una desena de soldats”. Els oficials els van distribuir per les trinxeres, a Pere Puig el van situar a una punta de la serra, des d’on es controlaven les cruïlles de les carreteres més properes. “No teníem cap metralladora, només dos fusells metralladors. Jo era el responsable

² Pàg. 33. Reproducció del diari de Pere Puig

d'un d'aquells fusells i de l'esquadra de soldats que l'havien d'utilitzar".

Durant els següents dos dies "un combat en seguia un altre. Artilleria, avions bombardejant i metrallant i els *moros* que ens atacaven per terra. Cada cop era pitjor."

El migdia del 6 d'octubre els pocs soldats que encara quedaven a la Serra de Camposines, entre ells Pere Puig, van abandonar els seus llocs per falta de munició. Quan van arribar al campament, després d'alguna amenaça de mort per covards, es van poder agrupar amb el capità els que quedaven de la companyia; eren només 40. "Un dels que manava més allà, El Campesino, va dir que érem suficients per recuperar les posicions. Així que tots nosaltres, el nostre capità, El Campesino i dos tinents més, vam tornar a pujar la serra armats amb bombes de ma". Eren les 4 de la tarda i el sol els cremava la pell.

Van aconseguir fer fora els soldats nacionals que havien arribat al cim i es van trobar de nou a les trinxeres. Però al cap de 10 minuts tenien a sobre els avions i l'artilleria franquista. "Estàvem tots arrupits dins les trinxeres, no teníem valor ni per anar-nos a protegir a un altre lloc. Ens tiraven bombes petites per fer-nos sortir; contemplàvem com els aviadors es reien de nosaltres, fins i tot ens llançaven les caixes de cartró on guardaven aquelles bombes". Les explosions, la calor, els morters i les metralladores "anaven acabant amb nosaltres". Cada cop en quedaven menys de vius.

Pere Puig es trobava al costat d'un badaloní de 31 anys a qui anomenaven El Moisès, perquè es deia que ho endevinava tot, que

sempre sabia què fer. “Em va dir: si ens troben els *moros* aquí estem perduts i si intentem fugir pel cim som blanc segur. Però podem intentar sortir de la trinxera per l'altra banda, per on hem vingut.”

Així, Pere i El Moisès van iniciar l'últim camí que haurien de fer en aquella batalla, un pendent que cap dels dos sabia massa bé on els portava. Van començar a caminar, molt ajupits, “ens vam trobar dos ferits que ens van cridar que fugíssim, que ens escapéssim si podíem. Després vam reconèixer estirat al terra un dels nostres tinent, estava mort al costat de dos cadàvers més. Una mica més lluny vam trobar més morts i 5 ferits que ens deien que escapéssim. Vaig aixecar el cap per comprovar on estava la sortida de la trinxera i vaig veure uns fusells que ens apuntaven”.

Unes veus els cridaven que tiressin les armes, però cap dels dos en portava. Van alçar els braços i un legionari es va acostar a ells. Li van dir que volien canviar-se de bàndol i el legionari, amb un somriure a la cara, va contestar: “menos cuento, si sois buenos chicos no os pasará nada”. “Mentre ens treia de la trinxera ens va explicar que era asturià i per sortir del camp de concentració s'havia fet de la legió”.

“Un *moro* va venir cap a nosaltres amb una bomba de ma, l'asturià li va dir que ens havíem volgut passar de bàndol i el moro, tot i que em va donar un cop a la cara amb la culata del fusell, va marxar”. Mentre seguien el camí cap al campament de les tropes franquistes, el legionari va saber convèncer a un alferes i després a un soldat perquè no matessin a aquells dos homes.

Des de que havia decidit abandonar la trinxera, Pere havia estat a punt de morir a mans del bàndol enemic en quatre ocasions. Un cop al campament “se'm acosta un cap dels nacionals i em demana que li

doni la meva caçadora de pell. Me l’havia regalat la meva família quan estava lluitant als Pirineus, però li vaig entregar”. Aquell cap li va donar tres bitllets de 5 pessetes a canvi de la caçadora³.

“Tot era tant absurd...un soldat t’intentava matar i, al cap de 5 minuts, un altre et donava diners. No existien lleis, es tractava de tenir sort”.

Presoner de guerra

En una base de comandament franquista, sota la Serra de Camposines, un oficial apuntava amb la pistola al cap d’un soldat republicà, un noi que assegurava que havia explicat tot el que sabia. L’oficial l’amenaçava amb que quatre bales travessarien el seu cervell si els havia enganyat durant l’interrogatori. En aquell moment un sergent li va donar una nota a l’oficial.

“Vaig poder tornar a respirar quan aquell home em va deixar d’apuntar. La nota deia que tenien molts ferits a la reraguarda de la serra i que els havíem d’anar a buscar”. Fins que es va fer fosc, una trentena de presoners, entre ells el Pere, van baixar al comandament a tots els ferits. No hi havia camilles i utilitzàvem mantes per transportar-los. “A la majoria els havíem ferit nosaltres des de les nostres posicions. Fins aleshores no m’havia adonat de les baixes que havíem causat. Aquells homes no paraven de gemegar.”

³ Pàg. 34. Reproducció del diari de Pere Puig.

La nit del 6 d'octubre els presoners de la serra de Camposines, custodiats per soldats nacionals, van començar una marxa direcció desconeguda.

“La primera nit vam dormir entre unes vinyes. El dia següent vam parar a descansar a Corbera d'Ebre; el poble havia quedat totalment destrossat”. Durant els següents tres dies van passar per Gandesa, Batea, Valderobles... I cada nit arribava l'hora dels interrogatoris, Pere Puig va poder escapar d'una pallissa gràcies a haver guardat, dins el mitjó, el document on constava que l'havien mobilitzat i que, per tant, no havia anat a la guerra com a voluntari. “Quan caminàvem per la carretera que portava a Valderobles van aparèixer dos camions militars plens de soldats i un cotxe amb 5 oficials, un d'ells va dir el nom de 31 presoners. Aquests es van quedar allà, mentre la resta continuàvem la marxa. Al cap de pocs minuts vam sentir els trets; els havien afusellat. Vam suposar que algú els havia denunciat per rojos”.

L'11 d'octubre de 1938, arribaven a l'estació d'Alcanyís uns 300 presoners de guerra demacrats i malvestits; alguns anaven descalços. Aquells homes portaven dies caminant, menjant el poc que podien robar en camps i vinyes i sota la coacció i la por que provocaven les preguntes dels oficials franquistes.

“Vam estar durant dues hores a les andanes de l'estació sense poder-nos protegir del sol. Estàvem morts de set i la majoria patíem mareig i teníem molt mal de panxa a causa de la mala alimentació. Per sort, però, vam poder veure una mica d'aigua dels abeuradors per animals que hi havien a un extrem de l'estació”.

A les 6 de la tarda un tren de bestiar els recollia per portar-los a Saragossa. En els vagons hi havia poc espai i feia molta calor, alguns presoners, desesperats, picaven a les portes hi exigien que els deixessin marxar. “A les 11 de la nit arribàvem a Saragossa, era la vigila de les festes del Pilar. Ens van portar a l’Acadèmia Militar de Sant Gregorio”.

Els van situar en un dels patis de l’Acadèmia i els van donar una mica de menjar: “un xusco i una llauna de sardines”. Van estar-hi 6 dies. “De tant en tant cridaven a uns quants soldats per interrogar-los. A vegades, algun no tornava”.

“Des de que ens havíem fet presoners, jo i El Moisès anàvem sempre junts, però el quart dia d’estada a Sant Gregorio va desaparèixer. Jo sabia que no l’havien cridat per interrogar-lo. Un company em va dir que havia vist com es dirigia amb un soldat nacional a les oficines. Vaig suposar que algú havia aconseguit treure’l d’allà; en alguna ocasió m’havia comentat que tenia família a l’Espanya Franquista i, a més, no semblava massa simpatitzant de les idees republicanes. Però no es va acomiadar de mi i mai n’he tornat a saber res.”

El 18 d’octubre els presoners van tornar a pujar a un tren, aquest cop direcció Bilbao.

Els camps de concentració

Els presoners de Sant Gregorio van ser traslladats a una seminari, habilitat com a camp de concentració, a 14 km de Vitòria.

“Allà hi vam estar força bé”. Només entrar-hi, els soldats s’havien de despullar, els dutxaven amb aigua calenta, els tallaven el cabell al zero, els afaitaven i els retornaven la roba desinfectada al vapor, “tot i que amb quatre dies tornàvem a estar plens de pols”.

En Pere, juntament amb 7 companys més de quinta, van convèncer a un capellà perquè els deixés treballar unes hores a la cuina del seminari, “així, podíem robar menjar. Però el cap d’onze dies algú es va xivar i no vam poder tornar més a la cuina”.

A mitjans de novembre, “inesperadament ens van fer formar i pujar a uns camions que acabaven d’arribar”. Els van portar a un antic convent de monges, bona part destruït pel pas de la guerra, a Orduña, a prop de Bilbao.

“Només arribar, un dels presoners que ja feia temps que era allà, ens va dir: *en mal sitio habeis caído*”.

Els presoners no podien xerrar en grup, només tenien permès parlar de dos en dos. “Soldats i sergents rondaven sempre entre nosaltres i qualsevol excusa era bona per pagar-nos amb el fuet que portaven.”

Feia molt fred i era difícil aconseguir una manta. Els presoners dormien dins petites cel·les on “si un s’aixecava durant la nit, tots ens havíem de moure”.

Cada dia, abans de l’esmorzar, els presoners cantaven *Cara al sol* i *Otamendi* sota amenaces de càstig. Un d’aquells matins, darrera una porta hi havia un noi assegut al terra i tremolant de fred, “un sergent manco del braç esquerra i coix per ferides de guerra el va veure. Un dels presoners li va dir que no cantava perquè tenia molta febre. El sergent, que portava un bastó amb mànec de ferro, va

contestar: *yo le haré pasar la fiebre.*” Va agafar el jove presoner pel braç, el va portar al pati del camp i, sota la pluja, li va començar a donar cops al clatell amb el bastó fins que va quedar estès sobre el fang. “Aleshores ens va dir: *a ver si alguien tiene cojones de acaercarse para ayudarlo*”. Va esperar uns minuts però ningú s’hi va acostar, ni tan sols quan el sergent va marxar⁴. Més tard, un alferes al veure a aquell noi estès al pati demanava explicacions als presoners sobre el que havia passat, però no rebia resposta. “S’hi va acostar, el va moure amb el peu i va dir: *si está muerto*. Va escollir a l’atzar a 6 presoners perquè l’acompanyessin. Un d’ells li va explicar el què havia passat”. Al cap d’un mes, quan en Pere es trobava al camp de concentració de Miranda del Ebro, van arribar notícies que aquell sergent havia estat jutjat per un consell de guerra i condemnat a morir afusellat.

“A Orduña ens volien convertir al *Reino de la Pàtria i de Dios*”. Cada dia de 5a 6 de la tarda, un capellà d’uns trenta anys “ens feia un sermó en una gran sala del convent. Hi havia bufetades per entrar-hi, perquè allà dins no feia tant fred”.

En Pere va estar durant 26 dies a Orduña, on els maltractaments i la tortura, tant física com psicològica, eren constants. Un grup de d’oficials franquistes, que s’anomenaven en el camp “la junta classificadora”, decidia què fer amb els presoners a partir de les seves declaracions. “Per sort mai van descobrir que havia estat sergent de l’Exèrcit Republicà. A un dels meus amics del camp, en Josep Ricard, el van deixar mal ferit per tota la vida després d’un interrogatori...”

⁴ Pàg. 35. Reproducció del diari de Pere Puig.

El 12 de desembre Pere Puig era traslladat amb altres presoners al camp de concentració de Miranda del Ebro. “A les 9 del matí ja estàvem als vagons, però fins les 11 el tren no va sortir de l’estació. Arribàvem morts de gana a la nostra destinació a les 5 de la tarda”.

Es tractava d’un dels majors centres de classificació de presoners de l’estat. Tenia capacitat per allotjar a 1.200 homes, tot i que va arribar a tenir 2.810 presoners. El camp estava situat als voltants de l’estació ferroviària de Miranda de l’Ebro, instal·lat en les restes d’una antiga fàbrica de sucre i en varis barracons i tendes de campanya.

Cada barracó tenia un cap, es tractava d’un presoner que havia d’organitzar als seus companys i que gaudia d’una millor condició dins els camp. Alguns d’aquests caps, emparats per la seguretat que els hi donava el seu càrrec, “tractaven malament als presoners. Pocs dies abans que arribéssim havien trobat a dos caps de barracons ofegats al riu, sembla ser que els havien matat alguns presoners, però mai van sortir els culpables”.

Un matí el cap del barracó on dormia el Pere no els va despertar; aquella nit havia rebut una pallissa. “Un sergent va exigir que sortissin els culpables, però ningú va dir res. Ens va fer formar a 300 metres del recinte, sota el sol, i ens va fer estar allà, immòbils, durant dues hores, alguns homes es van desmaiar per la calor”.

El 21 de desembre del 1938 els encarregats del camp de concentració de Miranda del Ebro van ordenar als ocupants de 8 barracons, entre ells el del Pere, que es prepararessin per marxar cap a una nova destinació. Aquells presoners, dividits en quatre companyies serien els membres d’un batalló de treballadors.

II Companyia del 164 Batalló de Treballadors

Un cop creats els camps de concentració, per retenir-hi a soldats republicans i presos polítics, es va pensar en treure la màxima utilitat d'aquells milers d'homes. Agrupats en Batallons de Treballadors ajudarien a construir l'Espanya franquista. Les destinacions dels batallons eren diverses: l'aviació, explotacions mineres, creació de carreteres, pistes o vies ferroviàries, intendència o construcció d'obres com El Valle de los Caídos.

A mitjans d'agost de 1937 s'organitzaven els tres primers Batallons de Treballadors i, ràpidament, el nombre va augmentar. A inicis de 1939, 55.250 homes ja formaven part de diferents batallons.

Després de 5 hores de viatge dins el vagó d'un tren de bestiar, els 98 homes de la II Companyia del 164 Batalló de Treballadors, de la qual formava part Pere Puig, arribaven a l'estació de Casetas, a 15Km de Saragossa.

“Ens van fer baixar del tren, ens van senyalar 7 vagons de fusta, en mal estat, que hi havia en unes vies mortes i ens van dir: *este es vuestro cuartel*”.

La feina que haurien de realitzar era d'intendència. Carregar i descarregar camions i trens amb material militar, com armament, aliments i roba. “Nosaltres vam tenir sort, perquè les altres tres companyies del Batalló van treballar en feines de pic i pala.”

Era ple hivern i a les nits feia molt fred. En els vagons on dormien els presoners hi havia un cartell que avisava que el sostre estava en males condicions. “ Entre les fustes del terra del vagó i

passava el vent, que era gelat. El sergent no ens deixava anar a buscar palla per passar la nit sense patir tant fred, així que dormíem de quatre en quatre sobre una manta”.

El dia de Nadal els responsables de Casetas van portar als presoners a missa i després els van deixar donar un tomb pel poble durant mitja hora. Era el primer cop, des de que havien abandonat el front de guerra, que aquells 98 homes podien mantenir una conversa amb civils. “Moltes dones ens venien a explicar plorant les barbaritats comeses pels falangistes. Hi havia força pobresa per l’escassetat d’aliments, tot i així algunes persones ens van portar menjar”.

Sovint, per l’estació de Casetas passaven trens provinents de Catalunya carregats de presoners, “jo em posava a córrer al costat del tren cridant si hi havia algú de Súria, i més d’una vegada vaig poder parlar amb algun veí del meu poble”.

Les temperatures, durant aquell més de gener de 1939 no paraven de baixar. Una nit, alguns presoners de Casetas van decidir cremar un dels vagons més vells per poder fer fogueres. El dia següent, quan el sergent demanava el nom dels que havien destrossat el vagó, els presoners responien a l’hora que havien estat tots.

Al cap de dos dies “vam cremar un altre vagó; ja no podíem suportar el fred. Aquest cop però, el cap d’estació, que portava una estrella d’alferes, ens va dir que quedàvem tots arrestats menys en les hores de treball i que ja en pagaríem les conseqüències”⁵.

El dia 23 de gener a la tarda els responsables de Casetas feien pujar a tots els presoners en camions direcció Saragossa. “la crema de

⁵ Pàg. 36. Reproducció del diari de Pere Puig.

vagons va donar bon resultat, durant uns dies vam viure en unes naus de Saragossa, on teníem poc espai però no passàvem fred.”

El 24 de gener de 1939 les tropes franquistes arribaven a Manresa. El 26 entraven a Barcelona, sense lluita, els cossos de l'exèrcit Marroquí i de Navarra, comandats pels generals Yagüe i Solchaga respectivament.

A mitjans de febrer, la companyia de treballadors de Pere Puig era traslladada al barri de Sant Josep de Saragossa, on també havien de realitzar feines d'intendència. “Fins a l'abril vam treballar moltíssim; havíem d'abastir d'aliments i material militar a Catalunya i les zones de Llevant. Alguns dies no dormíem ni quatre hores”.

Pocs dies després d'arribar a Sant Josep, Pere va rebre carta dels seus pares on, entre altres coses, li deien que el seu germà Ton estava viu i es trobava en un camp de Concentració. “Jo els havia escrit una targeta de 10 paraules que m'havia facilitat la Creu Roja de camí cap a Orduña, a mitjans de novembre. Els meus pares es pensaven que era mort abans de llegir la meua carta”.

A Sant Josep els presoners vivien en un habitacle envoltat d'horts i recs d'aigua, “ens anava molt bé per rentar-nos la roba i el cos, ja que no ens havíem pogut dutxar des del camp de concentració de Vitòria. Als pocs dies unes dones es van venir a queixar que l'aigua arribava als rentadors públics plena de polls. Finalment, vam acordar que netejaríem la nostra roba als rentadors cada diumenge a les 9 del matí i que després ho deixariem tot net de polls”.

“La nostra situació a Sant Josep era força bona, com a mínim no ens faltava menjar ja que en robàvem mentre treballàvem i fins i tot el veníem.”. En Pere sempre anava amb 7 companys més de la seva

quinta. Cada un d'ells robava alguna cosa mentre treballaven: pots de llet, paquets de llegum, de sucre, de xoriço, etc. “Després ho veníem a una jueva que viva prop del nostre camp i ens repartíem els beneficis entre tots”. Els soldats que els vigilaven feien veure que no passava res a canvi d'algunes pessetes.

“Un dia que anava a vendre un paquet de cigrons em vaig perdre per Saragossa. Em vaig desorientar i si volia arribar a temps al camp, no tenia altre remei que pujar al tramvia; però no portava ni un cèntim. El conductor al veure la meva cara d'espantat no em va denunciar”.

La fi de la guerra

El dia 1 d'abril de 1939, després de quasi quatre anys de batalles acabava la Guerra Civil amb la victòria de les tropes franquistes. A finals d'aquell més “ja no hi havia tanta feina i teníem més hores lliures”.

A partir del maig els oficials responsables del camp de Sant Josep obligaven als presoners a anar cada diumenge a missa. Un grup de dones d'uns 60 anys, que havien constituït el Cercle Catòlic del barri, preparaven després de la missa un esmorzar pels presoners.

“Un dia el capellà va dir durant el sermó que sabia que alguns de nosaltres no havíem fet la comunió. Les beates van convèncer a 9 presoners perquè fessin la comunió, a canvi, elles prepararien un gran dinar el dia de la celebració”.

I així va ser, la festa va acabar a les 8 del vespre, fins i tot alguns ens vam penedir de no haver dit que no l'havíem fet"⁶. Cinc dies després, a la nit, dos guàrdies civils van anar a buscar un dels 9 presoners i mai més se'n va saber res. "Sembla ser que aquell noi havia parlat més del compte durant la confessió i la conseqüència va ser la mort".

Els diumenges i dies de festa a la tarda, en Pere amb el seu grup de companys inseparables anava a voltar per Saragossa. Oficialment, només podien anar a 300 metres del camp i a les 7 havien de tornar. Però si es pagava als sentinelles no hi havia perill de tornar tard. "Alguna tarda anàvem a tombar per una zona on hi havia cases de barrets. El més trist és que la majoria de les prostitutes eren catalanes que davant la misèria que havia provocat la guerra no havien tingut altre remei que dedicar-se a aquella feina. Algunes d'elles estaven casades i tenien fills".

En aquell moment, els nois de la lleva del biberó tenien entre 18 i 20 anys. "Ens ho volíem passar bé i no deixàvem escapar cap moment de llibertat, per molt petit que fos". Una vespre el Pere i un amic seu van veure que s'anunciava en un cinema la pel·lícula *Una nit a l'Opera* dels germans Marx. "Vam subornar a un sentinella i a un quart de 10 de la nit vam entrar al cinema. Després de la projecció del NODO va sonar l'himne nacional, tothom que hi havia al cinema es va posar dret mentre alçava el braç amb la ma estesa i plana". Va ser aleshores quan els dos nois es van adonar que unes butaques més endavant hi havia dos tinents coronels amb les respectives famílies i,

⁶ Pàg. 37. Reproducció del diari de Pere Puig.

darrera, una patrulla de vigilància. Un dels tinentes els va veure. “Vam sortir disparats d’allà dins i vam començar a córrer entre carrers molt estrets, però dos soldats ens van atrapar. Els hi vam suplicar quasi plorant que no ens portessin detinguts davant el tinent; ens podia caure un càstig molt gran. A cap d’uns minuts ens van deixar anar amb la condició que no expliquéssim a ningú que ens havien enxampat”.

El 6 de febrer de 1940, quan feia quasi dos anys que formava part del Batalló de Treballadors, Pere Puig va poder tornar a casa amb llibertat condicional. Però al cap d’uns 5 mesos el van fer tornar al Barri de Sant Josep a Saragossa.

“A principis de setembre em vaig posar molt malalt a causa d’una infecció. Em vaig passar forces dies a l’infermeria”. Allà va conèixer en Pere Rosich, un noi que estava molt malalt des de feia mesos; “havia perdut la vista i no podia escriure a casa seva perquè sabessin com es trobava. Ell era conscient que s’estava morint. Vaig escriure a la seva mare perquè l’intentés treure d’allà.”

El 5 d’octubre en Pere va saber, per casualitat, que el seu batalló canviava de destinació el dia següent. Es trobava una mica millor i va demanar que li donessin l’alta per poder marxar amb els seus companys.

El 6 d’octubre sortien amb tren direcció Catalunya. La Companyia del Pere va arribar el 31 d’octubre a Moncada i Reixac; la seva feina consistiria en construir una carretera que portés a les afores de Ripollet, on es construiria un polvorí de l’exèrcit.

L'assistent del capità

“Durant els meus primers dies a Montcada vaig rebre una visita que mai he oblidat. Es tractava de dues dones que jo no havia vist mai. Eren la mare i la germana d'en Pere Rosich, el noi cec que havia conegut a la infermeria. Em van agrair que els hagués enviat una carta explicant la situació del Pere, gràcies a ella el meu amic havia mort a casa seva”.

El cuiner del camp de Montcada, que era també presoner, li va dir al Pere que un capità del camp necessitava un assistent, algú que li fes de secretari. “Jo no volia treballar per aquell home, tenia molt mala fama i em feia por. Però el cuiner em va convèncer”. El Pere es va traslladar a viure al xalet del capità, tot i que per dinar tornava al camp.

“El capità era un home dèspota i molt violent, havia quedat mal ferit a la guerra, li faltava la cama dreta, i tenia una mania increïble a *los rojos*. En canvi la seva dona, la senyora Mercedes, des del principi es va ser molt amable amb mi”. A la casa també hi vivien el xofer i la cuinera, que es deia Isabel. Tant la senyora Mercedes com el xofer eren catalans, però tenien absolutament prohibit parlar entre ells en català.

El xofer va explicar al Pere que quan el capità va arribar de Saragossa es dedicava cada nit a visitar les cases de prostitutes del Barri Xino de Barcelona. “La sisena nit el capità va tornar al seu cotxe amb una prostituta d'uns 30 anys i li va dir al xofer: *te presento a*

Mercedes, que a partir de ahora vivirá conmigo, pero para ti i todo el mundo es mi mujer”.

Isabel, la cuinera, era de Múrcia i tenia 45 anys. El seu marit, que era de la CNT, havia mort a la guerra defensant Madrid. Tenia dues filles, de 16 i 19 anys que també treballaven com a minyones. “Ella em va advertir que em preparés perquè, hauria de suportar coses a les que no estava acostumat”.

Molts caps de setmana i festius el xalet del capità es convertia en el local de festes dels alts càrrecs militars de Montcada i Reixac i les seves rodalies. “Alguns dies eren més de 30 i gairebé no hi havia espai per moure’s. La cuinera, el xofer i jo els hi servíem el menjar i la beguda. Menys en festes com Nadal, Cap d’any o l’aniversari d’algun oficial, totes les dones que hi havia a les festes eren prostitutes de Barcelona.”

Però a part d’organitzar festes, el capità controlava les companyies de batallons de treballadors que hi havia a Montcada.

A el dia 22 de desembre de 1940, el vigilant de l’estació es va adonar que havien robat 9 sacs de patates de dins un vagó. Va acusar, sense proves, a quatre presoners d’una companyia que vivia a prop de l’estació i reparava les vies. “Aquell dia plovia molt. A les 8 de la tarda van portar els quatre nois, lligats de mans, davant la casa del capità. Jo els vaig obrir la porta i el capità els va fer pujar al menjador. Els presoners, plorant, negaven haver fet res”.

El capità va ordenar al Pere que anés a buscar un caixa rodona que hi havia a la seva habitació, agafés el que hi havia a dins hi ho donés a l’oficial que havia portat els detinguts. Dins la caixa hi havia

enrotllats dos fuets de cuir. “Els soldats van començar a colpejar amb els fuets els 4 detinguts, que estaven agenollats a terra sense camisa i que no paraven de cridar. Era horrorós presenciar allò. El capità no va ordenar que s’aturés la tortura fins que els presoners van perdre el coneixement. Aleshores es va aixecar i, mentre es dirigia tranquil·lament a la seva habitació, va ordenar que quan recobressin el coneixement els tanquessin al calabós”. L’oficial escoltava nerviós les paraules del capità i els soldats, encara amb els fuets a la ma, “s’aguantaven les llàgrimes”.

Dos dies després van arribar notícies que s’havia detingut a dos homes a l’Hospitalet per vendre unes patates que havien robat a l’estació de Montcada i Reixac.

A mitjans de febrer de 1941 va arribar a Montcada un oficial de la Junta Reguladora de Camps de Concentració i Batallons de Treballadors. La seva feina consistia en agafar els avals dels presoners, en cas que en tinguessin, i portar-los a Madrid, on es gestionaven. Tenir un bon avalador, és a dir, una persona propera al règim, podia suposar la llibertat.

El capità, molt pressionat per la senyora Mercedes, va negociar amb l’oficial de la junta reguladora el permís perquè Pere Puig pogués abandonar el Batalló de Treballadors.

“El dia 29 de gener arribava l’ordre que em donava de baixa del batalló i m’anunciava que aviat hauria de fer el servei militar”.

En Pere va poder tornar a Síria mentre esperava que el cridessin per anar a fer la mili⁷. Això si, “cada diumenge m’havia de presentar al cuartel de la Guardia Civil, era una espècie de llibertat condicional.”

EL 21 de desembre de 1941 va ser incorporat a l’exèrcit espanyol per fer el servei militar.

Pere Puig i Rafart va marxar de casa seva el març del 1938, quan va ser mobilitzat per l’exèrcit de la República, amb només 18 anys. El 24 de juny de 1945 acabava el servei militar i tornava definitivament a casa; tenia 25 anys. Havia passat els darrers 7 anys entre militars.

⁷ Pàg. 38. Reproducció del diari de Pere Puig.

LA DICTADURA

El retorn a casa

Quan Pere Puig va tornar a Sùria, a inicis de l'any 41, abans de ser cridat a fer el servei militar, ja es va adonar que alguna gent del poble el saludava però no volia parlar amb ell. En Pere era un ex-soldat republicà i havia viscut els últims dos anys com a presoner del règim del general Franco, a certes persones mantenir una relació d'amistat amb ell els podia suposar un problema.

El 1945, després de quatre anys de servei obligatori a l'exèrcit espanyol, quan va tornar definitivament a Sùria, es va trobar amb la mateixa situació: hi havia gent que preferia no mantenir contacte amb ell.

Però a poc a poc en Pere va restablir la seva vida. El maig de 1948 es va casar amb Ampar Julian i el 9 de març de 1949 naixia els seu primer i únic fill Josep. Entre la feina dels dos a la fàbrica tèxtil “anàvem tirant”.

Les venjances personals

El més de febrer de 1952 la Junta Comarcal del CNS, l'únic sindicat durant la dictadura i afí al règim, va nomenar a dit, com a president del sindicat de Súria, a Pere Puig. “Jo no volia aquell càrrec, sabia que m'havien nomenat per molestar-me, perquè sabien que no creia en aquell sindicat. Vaig anar a veure a la resta de membres de la junta dels sindicats locals i els hi vaig dir que no volia cap càrrec de tipus polític. Em van contestar que acceptés el nomenament pel meu propi bé perquè si no em denunciarien per ser contrari al règim”.

Pere Puig va ser durant quatre anys el president del sindicat local, un càrrec que mai va desenvolupar amb entusiasme, tot el contrari, feia el just per no tenir problemes greus. “Però més endavant m'ho van fer pagar”.

L'any 60 el fill d'en Pere, el Josep, tenia 11 anys i volia anar, com altres amics seus, a estudiar a l'Escola Laboral de Tarragona. “A nosaltres ens va semblar molt bé i vaig anar a la Central Sindical a buscar l'imprès per fer la sol·licitud d'ingrés del meu fill a la Laboral de Tarragona”. Però al sindicat li treien excuses per no donar-li els papers, després d'insistir molt i a través d'un amic els va aconseguir.

El Josep va anar a fer l'examen d'ingrés a Barcelona amb quatre nens més. Ell a l'escola sempre havia tret bones notes, era un nen llest. A tots els van acceptar menys a ell.”

Una amiga del Pere i mare d'un dels nens que havia passat l'examen, aprofitant un viatge a Barcelona va anar a la Central Sindical, que tramitava les proves d'accés a les Escoles Laborals, per veure que havia passat. “Ens va explicar que no havia trobat l'examen del Josep ni en la carpeta dels aprovats ni en la dels no aptes, algú l'havia fet desaparèixer després de l'examen”.

En Pere i l'Ampar van decidir portar el Josep a Vilanova i la Geltrú, on la germana de l'Ampar el podia fer entrar a estudiar als Escolapis i es podia fer càrrec d'ell. “Va estudiar a Vilanova durant tres cursos i sempre va treure molt bones notes. Quan va acabar les classes ens va demanar tornar a intentar entrar a la Laboral de Tarragona. Vam parlar amb un dels capellans dels Escolapis de Vilanova perquè ens tramités la sol·licitud i així ho va fer. 16 dies més tard ens van dir que no podia entrar-hi perquè totes les places estaven ocupades”.

Un cop va començar el curs a l'Escola Laboral de Tarragona, la mare d'un alumne li va explicar al Pere que a tots els cursos hi havia places buides. “Vaig anar a parlar amb el capella que ens havia tramitat la sol·licitud per si en sabia alguna cosa. Mentre em posava la ma a l'espatlla em va dir: no feu cap altre sol·licitud perquè trobareu totes les portes tancades, ja que alguns dels dirigents del teu poble no són gens amics vostres i us negaran qualsevol cosa que demaneu, no sé quina és la causa però segur que és política”⁸.

⁸ Pàg. 39. Reproducció del diari de Pere Puig.

El Josep es va posar a treballar d'aprenent a la fàbrica del poble. Més endavant “va poder estudiar alguns cursets a una escola-taller de les mines de potassa creada pels fills dels treballadors. El seu oncle, que treballava a les mines, el va fer entrar”. Als 18 anys aconseguia una plaça d'administratiu a les oficines de les mines.

La memòria d'un supervivent

En Josep va morir amb 22 anys en un accident de muntanya mentre feia excursionisme amb uns amics a prop de Benasque.

En Pere va continuar la seva vida al poble i el seu treball a la fàbrica, mentrestant veia com acabava un règim dictatorial que l'havia intentat arraconar pel seu passat i apareixia una democràcia que intentava oblidar la història dels últims 40 anys. A inicis del 2000 moria la seva dona, l'Ampar.

Avui Pere Puig i Rafart té 84 anys, viu a Síria i és un dels testimonis encara vius d'una generació que no va conèixer la joventut.

Vilanova i la Geltrú, juny del 2003

Maria Aluja Capdevila

